

A kiberbűnözés szabályozási kihívásai a büntetőjogban

Bevezetés

Nem túlzás azt állítani, hogy a technológiai innováció mindannyiunk életét érinti. Ez a dinamikus fejlődés a jogrendszert is folyamatos kihívások elé állítja, ezért szükséges, hogy az új technikai újításokkal kapcsolatban felmerülő jogi kérdésekre, problémákra reflektálni tudjunk. A gyors ütemű informatikai fejlődésnek a nyilvánvaló előnyei mellett megvannak a maga veszélyei is, hiszen lehetőséget teremt a bűnözés eddig ismeretlen formái számára. Éppen ezért a kiberbűnözés jelenti napjaink egyik legnagyobb kihívását. A kibertér (*cyberspace*) fogalmát először *William Gibson* amerikai író fogalmazta meg az 1984-ben megjelent *Neuromancer* című regényében, amikor elnevezést keresett a globális számítógépes hálózatra, amely összeköti az embereket, a számítógépeket és az információforrásokat. Az ebből képzett angolszász *cybercrime* kifejezésből honosodott meg az általunk használt kiberbűnözés szó. A *cybercrime* elnevezés használata napjainkban széles körben elterjedt, különösen a nemzetközi szakirodalomban, de például a Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezmény¹ (*Convention on Cybercrime*, a továbbiakban: Budapesti Egyezmény) is ezt alkalmazza. Jelen írásban az informatikai bűnözést és kiberbűnözést mint szinonim fogalmakat fogom használni, mert ezek a szakirodalomban elfogadottak. Azonban fontos megjegyezni, hogy a kiberbűnözésnek még nincs általánosan elfogadott és egységes definíciója.

E területen az egyik legfontosabb jogi dokumentum, a Budapesti Egyezmény ugyan a kiberbűnözés fogalmát nem határozza meg, de útmutató jelleggel a bűncselekményeket csoportosítja a következőképpen:

- számítástechnikai rendszer és a számítástechnikai adatok hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni bűncselekmények,
- a számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények,
- a számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos és szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények.

A nemzetközi szakirodalomban több szerző is – így például: *Jonathan Clough*, *Peter Grabosky* és *Susan W. Brenner*² – a kiberbűnözésre mintegy gyűjtőfoga-

* Mezei K., tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

¹ Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezménye, amelyet a 2004. évi LXXIX. törvénnyel hirdettek Magyarországon.

² Clough, J.: *Principles of cybercrime*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015, 10–11. o.; Grabosky, P.: *Cybercrime*. Oxford University Press, Oxford, 2016, 8–9. o.;

lomként tekint, amelynek két fő kategóriája különböztethető meg: az egyik azon deliktumok csoportja, amelyeket kizárólag információs rendszerekkel (pl. számítógépekkel, azok hálózatával vagy egyéb ICT eszköz használatával) követhetők el. Jellemzően ezeknek a bűncselekményeknek a tárgya az információs rendszer. Ezek a tisztán informatikai bűncselekmények vagy kiberbűncselekmények, az ún. *cyber-dependent crime* (pl. számítógépes vírusok használata, hacking stb.). A második tágabb kategóriába tartoznak azok a hagyományos bűncselekmények, amelyeket az információs rendszerek felhasználásával követnek el, mint például a csalás, a zsarolás, a pénzmosás, a zaklatás és még sorolhatnám. Ez az ún. *cyber-enabled crime* esetköre, amikor az információs rendszer a bűncselekmény elkövetésének az eszköze.³ Az Europol éves jelentéseiben is azonos jelentéstartalommal használja ezeket a fogalmakat, de részben eltérő elnevezéssel, így a *cyber-dependent crime*-ot, valamint a *cyber-facilitated crime*-ot.

A hazai szakirodalomban is több szerző foglalkozott az informatikai bűnözéssel kapcsolatos fogalom-meghatározásokkal. Kezdetben *Polt Péter*⁴, *Pusztai László*⁵ és *Nagy Zoltán András*⁶ – *Ulrich Sieber* nyomán⁷ –, később *Parti Katalin* és *Kiss Tibor*⁸, *Szathmáry Zoltán*⁹, illetve *Szabó Imre*¹⁰ is a külföldi szerzőkhöz hasonló fogalmat dolgoztak ki.

Mіндеzekre tekintettel megállapítható, hogy a kiberbűnözés esetén egyrészt olyan új típusú bűncselekményekről beszélhetünk, amelyek kizárólag az információs rendszerek segítségével követhetők el és olyan speciális védett jogi tárgyakkal rendelkeznek, mint az információs rendszer vagy számítógépes adat. Másrészt ide tartoznak azok a hagyományos bűncselekmények is, amelyek könnyebben elkövethetők az új elkövetési eszközök segítségével.

Brenner, W. S.: *Cybercrime – Criminal Threats From Cyberspace*. Praeger, Santa Barbara, 2010, 39–47. o.

³ Clough (2015): i. m. 10–11. o.; Council of Europe: *Explanatory Report to the Convention on Cybercrime*. European Treaty Series – No. 185. 2001., 79. Cikk

⁴ Polt P.: A számítógépes bűnözés. *Belügyi Szemle*, 1983/6., 60–64. o.

⁵ Pusztai L.: Számítógép és bűnözés. In: Gödöny J. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok* 26. OKRI, Budapest, 1989, 85. o.

⁶ Nagy Z.: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról de lege lata – de lege ferenda. *Belügyi Szemle*, 1999/11., 16–27. o.

⁷ Sieber, U.: A számítógépes bűnözés és más bűncselekmények az információtechnológia területén. *Magyar Jog*, 1993/2., 105–109. o.

⁸ Parti K. – Kiss T.: Az informatikai bűnözés. In: Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezi K. – Lévy M. (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 491–493. o.

⁹ Szathmáry Z.: *Bűnözés az információs társadalomban – Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskolája Informatikai és Kommunikációs Jog Program, Budapest, 2012, 79–80. o.

¹⁰ Szabó I.: Informatikai bűncselekmények. In: Dósa I. (szerk.): *Az informatikai jog nagy kézikönyve*. Complex, Budapest, 2008, 547. o.

A kiberbűncselekmények hazai szabályozása

Az 1980-as évek második felében a hazai büntető törvénykönyvbe először a számítógépes csalás tényállását iktatták be, amelynek a megfogalmazásakor rendszerint a hagyományos csalás tényállásának szerkezetét követték, beépítve a magatartások megtévesztő jellegét és a jogtalan haszonszerzési célzatot.¹¹ Rövid időn belül azonban egy új és önálló tényállás megalkotása vált szükségessé, ezért a számítógépes csalás a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1978. évi Btk.) 300/C. §-ába lett beiktatva. Már ebben az időszakban is felmerült a számítógépes adatok kikémlésének szankcionálása, illetve az „elektronikus betörés” önálló bűncselekménnyé nyilvánítása. Azonban még hiányoztak a Btk.-ból a számítógépes elkövetéssel kapcsolatos speciális definíciók, mint például a számítógép, a számítógépes adat és az adatfeldolgozás fogalma. Végül a Budapesti Egyezményben foglalt büntetőjogi rendelkezésekkel összhangban léptette életbe a 2001. évi CXXI. törvény a számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény (1978. évi Btk. 300/C. §), valamint a számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása elnevezésű bűncselekménynek (1978. évi Btk. 300/D. §) a tényállásait, amely koncepcionálisan új szabályozást teremtett meg. Ezeket a bűncselekményeket azonban ekkor még a gazdasági bűncselekmények című fejezetben (XVII. fejezet) helyezték el, de ezt a megoldást kritikaként érte, hogy nem juttatta megfelelően kifejezésre a védendő értékek sokféleségét.

A hatályos büntetőkódexünkben már az informatikai bűncselekmények a tárgyi oldalon mutatkozó hasonlóságok, szoros összefüggések miatt a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) önálló fejezetét alkotják. Az információs rendszerek elleni támadásokról szóló 2013/40 irányelvnek (a továbbiakban 2013-as irányelv)¹² megfelelően – eleget téve a jogharmonizációs kötelezettségnek – a Btk. átalakította a kiberbűncselekményekre vonatkozó szabályozást mind elnevezésben, mind tartalmilag, mert már a gazdasági bűncselekményektől külön, a XLIII. fejezetbe kerültek, *A tiltott adat-szerzés és információs rendszerek elleni bűncselekmények* címmel. A korábbi „számítástechnikai rendszer” terminológia helyébe az „információs rendszer” lépett.

Az információs rendszer elleni bűncselekmények

Büntetőkódexünk a 423. §-ban három külön fordulattal határozza meg a tisztán informatikai bűncselekménynek minősülő információs rendszer vagy adat megsértésének elkövetési magatartásait és valamennyi fordulatának az elkövetési tárgya az információs rendszer. Az (1) bekezdés értelmében bünte-

¹¹ Lásd BH 1989. 184.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2013/40/EU irányelve (2013. augusztus 12.) az információs rendszerek elleni támadásokról és a 2005/222/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. HL L 218/8. 2013.8.14.

tendő, aki az információs rendszerbe az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés megsértésével vagy kijátszásával jogosulatlanul belép, vagy a belépési jogosultsága kereteit túllépve vagy azt megsértve bent marad; vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A bűncselekmény alanya az első fordulatban a belépésre jogosultsággal nem rendelkező személy lehet, míg a második fordulat esetén az adott személy rendelkezik erre vonatkozó engedéllyel (pl. alkalmazotti minőségében).

A „*hacker*” kifejezést általában azokra az informatikai szakemberekre használják, akik kiemelkedően magas fokú szaktudással és gyakorlattal rendelkeznek. Az egyik legnépszerűbb nézet szerint a hackerek között különbséget lehet tenni a következő szempont szerint. Vannak az ún. „*black hat*” avagy feketekalapos hackerek, illetve másnéven „*crackerek*”, akik többek között azért hatolnak be a rendszerbe, hogy kárt okozzanak, vagy épp az értékes információkhoz jussanak hozzá. A jogosulatlan belépés azon esetei, amelyek károkozási szándék nélkül történnek, jó példaként szolgálnak az ún. „*grey hat*”, avagy szürkekalapos hackelésre. A „*white hat*” vagy fehérkalapos típusa pedig kizárólag azokra az esetekre korlátozódik, amikor a hacker erre kifejezetten speciális vagy általános felhatalmazást kap. Ezért azok a személyek, akik csak saját elhatározásukból, jogosultság hiányában keresnek programhibákat vagy biztonsági réseket, nem tekinthetők etikus hackernek, hanem csak azok, akik valamilyen formában rendelkeznek jogosultsággal (pl. az információs rendszer tulajdonosa kifejezetten megbízza őket a rendszer tesztelésére és támadására).¹³

A Btk. 423. § (1) bekezdésében meghatározott enyhébb súlyú alapeset az információs rendszerbe történő jogosulatlan belépést nyilvánítja büntetendő cselekménnyé. A jogosulatlan belépés irányulhat az elkövető által felhasznált számítógépre vagy a rajta keresztül elérhető védett számítógépes hálózatra (pl. intézményi belső hálózat – ún. intranet –, vagy az internet részét képező hálózat, például egy banki online-rendszer).

A bűncselekmény megállapításához szükséges, hogy az információs rendszer technikai intézkedéssel biztosított védelemmel legyen ellátva és ez a védelem aktív legyen, azaz rendelkezzen például felhasználói azonosítóval és jelszóval, tűzfalal vagy egyéb védelemmel. Tehát nem tekinthető jogosulatlanak a belépés abban az esetben, ha az információs rendszer nem védett, illetve a védelem nincs aktiválva, mert ezek konjunktív feltételek a bűncselekmény megállapíthatóságához.¹⁴ Meghatározásra került továbbá az elkövetési mód is, így a bűncselekmény megvalósul akkor, ha a belépés a védelmi intézkedés megsértésével vagy ennek kijátszásával történik, például a biztonsági rendszer hiá-

¹³ Furnell, S.: Hackers, viruses and malicious software. In: Jewkes, Y. – Yar, M.: *Handbook of Internet Crime*. Willan Publishing, 2010, 43–45. o.

¹⁴ Nagy Z.: XLIII. fejezet tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények. In: Tóth M. – Nagy Z. A. (szerk.): *Magyar Büntetőjog: Különös rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014, 594–595. o.

nyosságait kihasználva lépnek be jogosulatlanul, vagy a jogosult jelszavával vagy belépési kódjával, amelynek megszerzési módja azonban közömbös (pl. történhet megtévesztéssel, kifürkészéssel, kódtörő programmal, pszichológiai manipulációval vagy elképzelhető, hogy a felhasználó hanyagsága folytán jut hozzá az elkövető).

A bűncselekmény nem célzatos, ezért nem feltétele az elkövetésnek az sem, hogy haszonszerzési, károkozási vagy egyéb hasonló célzattal történjen. Az sem követelmény továbbá, hogy az információs rendszerben tárolt adaton az elkövető később bármilyen műveletet végezzen, vagy akár a rendszer működését akadályozza. Önmagában tehát a jogosulatlan belépés is büntetendő (*mere hacking*). Amennyiben ezt további jogosulatlan műveletek követik – például adatok törlése, hozzáférhetetlenné tétele –, akkor már a következő bekezdések egyik fordulata valósul meg és beleolvad a súlyosabb jogtárgysértésre figyelemmel.¹⁵

A jogosulatlan belépéssel kapcsolatban érdemes az ún. etikus hacking kérdéssel is foglalkozni a hazai szabályozás fényében, ami különösen aktuálissá vált, hiszen az elmúlt években több magyarországi esetre is fény derült, amelyek éles vita tárgyát képezték.

Az első eset során egy fiatal hacker 50 forintért vett bérlettel mutatott rá a BKK és T-Systems által üzemeltetett e-jegyrendszer hiányosságára, ami végül feljelentéssel zárult a jegyértékesítési rendszert ért informatikai támadás miatt. A vádemelésre végül nem került sor, mert az ügyészség megállapította, hogy a hacker célja valóban a biztonsági rés feltárása és ennek közlése volt a BKK felé. A rendszerhibáról való kétséget kizáró meggyőződéshez szükség volt a vásárlás befejezésére. Mindezekre tekintettel az ügyészség szerint a cselekménye nem volt veszélyes a társadalomra, amely a bűncselekmény megállapításának a feltétele. Emellett a megtett bejelentése közérdekű bejelentésnek minősül, ami büntethetőséget kizáró ok.¹⁶

A másik esetben egy programozónak tanuló hallgató a Magyar Telekom oldalán található nyilvános dokumentumban talált információk alapján jutott hozzá egy rendszergazdai jelszóhoz, amellyel hozzá tudott férni a Telekom teljes belső hálózatához, és erről a biztonsági résről később tájékoztatta a céget. Ezt követően azonban további, újabb sebezhetőséget talált és ezt kihasználva lépett be újból a rendszerbe, a vállalat kifejezett kérésére ellenére, aminek eredményeképpen a Telekom ismeretlen tettes ellen tett feljelentést. Az ügyészség vádat emelt az információs rendszer megsértéséért, még hozzá annak minősített esetéért, mert a meghackelt szerver a hírközlő hálózat része volt, ezért a Btk. 459 § (1) bekezdés 21. pontja alapján közérdekű üzemnek minősül.¹⁷

¹⁵ Szathmáry Z.: A számítástechnikai bűncselekmények és rendszertani elhelyezésük. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/4., 173–174. o.

¹⁶ <https://jogaszvilag.hu/napi/bkk-botrany-fellelegezhet-az-etikus-hacker/>

¹⁷ <http://ugyeszseg.hu/valasz-a-tarsasag-a-szabadsagjogokert-tasz-etikus-hacker-ugyeben-tett-allitasaira/>

Végül a Szolnoki Járásbíróság folytatólagosan elkövetett információs rendszer vagy adat megsértése bűntettében mondta ki bűnösnek, és 600 ezer forint pénzbüntetésre ítélte nem jogerős ítéletében.

Mindezekre tekintettel a bírónak a konkrét esetben joga van megvizsgálni, hogy ha a törvényi tényállást kimerítette ugyan az illető, van-e olyan társadalmilag fontos és méltányolható érdek, ami miatt a cselekményének a jogelenség hiányzik, és ezért nem veszélyes a társadalomra. *Karsai Krisztina* szerint büntetőjogi értelemben azt kell vizsgálni, hogy mihez fűződik nagyobb társadalmi érdek: a személyes adatok biztonságához vagy a biztonsági rések fenntartásához. A bíró tehát vizsgálja ezt a kérdést, és a bizonyítékok alapján kialakult belső meggyőződése szerint megállapíthatja a társadalomra veszélyesség hiányát, és így felmentheti az illetőt. Azonban az e tevékenység mögött húzódó szándékot is mindig figyelembe kell venni.¹⁸

Ambrus István véleménye szerint a bíróság a vizsgálat tárgyává teheti például azt is, hogy a terhelt eljárása tekinthető-e közérdekű bejelentésnek vagy sem.¹⁹ A közérdekű bejelentés olyan körülményre hívja fel a figyelmet, amelynek orvoslása vagy megszüntetése a közösség vagy az egész társadalom érdekét szolgálja, vagyis a bejelentő jelen esetben a közérdek védelme érdekében realizálja magát az elkövetési magatartást.²⁰

A Btk. 423. § (2) bekezdés a) pontja értelmében pedig, aki az információs rendszer működését jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve akadályozza, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Ez esetben azonban a törvény nem határozza meg a releváns elkövetési magatartásokat, éppen ezért bármely cselekmény tényállásszerű lehet, amely az információs rendszer működésének akadályozását eredményezi. Akadályozáson nem kizárólag azt kell érteni, hogy a rendszer nem működik, vagy nem megfelelően működik, hanem azt is, ha a rendszer nem alkalmas a rendeltetésének megfelelő feladat ellátására. Az elkövető tudatának pedig át kell fognia azt aényt, hogy cselekményével jogosulatlanul akadályozza az információs rendszer működését.²¹

Az online környezet lehetővé teszi az automatizált műveleteket, amelyek rendkívül gyorsan jelentős kárt tudnak okozni, mivel egy rosszindulatú program képes sokszorosítani önmagát és akár több millió rendszert megfertőzni egyidejűleg (pl. a *WannaCry* zsarolóvírus), vagy egy botnet-hálózat segítségével az elkövetők nagyszabású támadásokat tudnak végrehajtani, amely akár

¹⁸ <https://qubit.hu/2019/02/04/torvenyt-sertett-az-etikus-hacker-de-ha-nem-jelentveszelyt-a-tarsadalomra-a-birosagnak-fel-kell-mentenie>

¹⁹ Uo.

²⁰ 2013. évi CLXV. törvény a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről, 1. § (3) bek.

²¹ Molnár G. M.: XL. fejezet – A pénzmosás. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P. (szerk.): *Büntetőjog II. – Különös Rész.* HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018, 948. o.

az adott rendszer teljes leálláshoz is vezethet.²² A jogosulatlan akadályozásra példaként említhetők a DDoS-támadások²³. Továbbá a honlaprongálás (*defacement*) is e fordulat szerint minősül, ha a weboldal tartalmát alakítják át, írják felül a saját – szöveges vagy vizuális – tartalommal.

Az információs rendszerek segítségével és az internet közbeiktatásával könnyedén lehet végrehajtani adat- vagy programmanipulációt minimális költségek mellett, mert az információk elektronikus megjelenítésének köszönhetően lehetőség van az adatok másolására minőségi veszteség nélkül, valamint módosítására anélkül, hogy annak látható nyoma lenne. Éppen ezért a támadások másik típusát a különféle ún. *malware támadások* (pl. számítógépes vírusok és kémprogramok stb.) képezik, amelyeket általában az elkövetők továbbítanak, ezáltal a gyanútlan felhasználók rendszereit fertőzhetik meg.

A Btk. 423. § (2) bekezdés *b*) pontja szerint, aki az információs rendszerben lévő akár egyetlen adatot jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve megváltoztat, töröl, vagy hozzáférhetetlenné tesz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Nem szükséges, hogy a cselekmény az adatfeldolgozás eredményét befolyásolja, vagy bármely egyéb hátrányos következmény bekövetkezzen.²⁴ Azonban e fordulat keretében az adatbevitel önmagában nem büntetendő, csak akkor, ha az további nem kívánt következményekhez vezet, mint például az információs rendszer működését akadályozza, valamint, ha azt jogtalan hasznoszerzés végett végzik, és ezzel kárt okoznak.

E fordulatban az elkövetési tárgy a számítógépes adat, amellyel kapcsolatban Gellér Balázs és Ambrus István egy új fogalmat határozott meg a következőképpen: az elkövetési tárgy a törvényi tényállásban meghatározott dolog, személy vagy más speciális tárgy, akire vagy amelyre az elkövetési magatartás hatása irányul. Utóbbira álláspontjuk szerint azért van szükség, mert a Btk. rendszerében léteznek olyan élettelen tárgyak, amelyek elkülönült legáldefiníciójuk miatt nem vonhatók a dolog büntetőjogi fogalma alá. A „más

²² Koops, B.-J.: *The Internet and its Opportunities for Cybercrime*. Tilburg School Legal Studies Paper, Series No. 2011/9., 740–741. o., valamint lásd részletesen ehhez Sorbán K: *Vírusok és zombik a büntetőjogban – Az információs rendszer és adatok megsértésének büntető anyagi és eljárásjogi kérdései*. *Medias Res*, 2018/2., 369–386. o.

²³ A DDoS-támadás egy olyan támadási forma, amelynek a célja az információs rendszerek, szolgáltatások vagy hálózatok erőforrásainak oly mértékben történő túlterhelése, hogy azok elérhetlenné váljanak, vagy ne tudják ellátni az alapfeladatukat. Az ilyen elektronikus támadást intézők a jogosult felhasználókat akadályozzák a szolgáltatás igénybevételében (pl. e-mail, banki vagy egyéb fiókokhoz való hozzáféréshez, vagy a weboldal elérésében). Lásd Nagy Z.: *Bűncselekmények számítógépes környezetben*. Ad Librum, Budapest, 2009, 115. o.

²⁴ Molnár (2018): i. m. 947–948. o.

speciális tárgy” alatt érteni kell a virtuális valóságban létező, kézzel nem fogható elkövetési tárgyakat is, mint a számítástechnikai adatot.²⁵

Minősített eset állapítható meg és büntett miatt egy évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a Btk. 423. § (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény jelentős számú információs rendszert érint, azonban a törvény nem határozza meg, hogy mi tekinthető jelentős számúnak, tehát a jogalkalmazókra hárul a feladat, hogy egy erre vonatkozó gyakorlatot dolgozzanak ki.²⁶ A minősített esetre a DDoS-támadás jó példa, hiszen a végrehajtása során a támadó sok száz vagy több ezer felhasználó gépeinek felhasználásával kísérel meg kapcsolatot létesíteni a megtámadott számítógéppel. E sok száz vagy ezer zombigép egy botnetet alkot, amit a támadó távolról vezérel. Az egyszerre küldött nagy mennyiségű adatkérés és továbbítás bénítja a megtámadott információs rendszert, ami kimerítheti a jelentős számú információs rendszer fogalmát.²⁷ A másik minősített eset megvalósulásakor a büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt közérdekű üzem ellen követik el.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a tényállás minősített eseteivel a 2013-as irányelvre figyelemmel lett kiegészítve. Az irányelv ugyanis először hívta fel a figyelmet a botnetekre mint veszélyforrásokra. Felismerték, hogy általuk egyre veszélyesebb, ismétlődő és átfogó támadásokat (pl. DDoS-támadás, adathalászat, spamküldés, rosszindulatú programok terjesztése, hálózat-figyelés stb.) tudnak végrehajtani, amelyek gyakran kulcsfontosságú információs rendszereket (pl. kritikus infrastruktúrákat) érintenek. Az irányelv e kockázat figyelembevételével állapít meg büntetőjogi szankciót a botnetek létrehozására, mivel a felhasználásukkal súlyos kárt képesek okozni, de annak meghatározása, hogy mi minősül súlyosnak, a tagállamok döntési jogkörébe tartozik (például fontos és közérdekű szerszolgáltatások megzavarása, jelentős költségek okozása, vagy személyes adatok, illetve különleges adatok, információk elvesztése stb.). Ezenkívül büntetendő és súlyosabb szankció megállapításának van helye, ha a támadás átfogó, azaz jelentős számú információs rendszert érint vagy súlyos kárt okoz, ideértve azokat a támadásokat is, amelyek célja egy botnet-hálózat létrehozása, vagy amelyeket botnet révén hajtanak végre. Helyénvaló arra az esetre is súlyosabb szankciókat megállapítani, ha a támadás valamely tagállam vagy az Unió kritikus infrastruktúrája ellen irányul. A Btk. *közérdekű üzem* és a 2013-as irányelv szerint alkalmazott *kritikus infrastruktúra* fogalma nem fedi egymást, így a cselekmény minősítése vitatott lehet, különösen a szociális jólét, a közegészség intézményei ellen intézett támadások esetében, ezért úgy gondolom, hogy a meghatározások közelítése indokolt lenne.

²⁵ Gellér B. – Ambrus I.: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 205–206. o.

²⁶ Uo. 950. o.

²⁷ Nagy (2014): im. 598. o.

A kiberbűnözés napjainkra szolgáltatás-alapú üzleti modellé vált, a különféle támadások indítására szolgáló eszközöket, programokat szolgáltatásként lehet igénybe venni vagy akár megvásárolni az ún. Darknet online feketepiacokon keresztül. A kibertámadások végrehajtása egyszerűbbé vált azáltal, hogy könnyen hozzá lehet jutni a bűncselekmények elkövetéséhez szükséges ismeretekhez, programokhoz, akár a már kész botnet-infrastruktúrához, és ezért is fontos, hogy már az előkészületi cselekmények önálló bűncselekményként kerüljenek meghatározásra. Ennek megfelelően a Btk. 424. §-ában szabályozza az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásának vétségét, amely tényállásnál a törvény a szankcionálni kívánt előkészületi cselekményeket mint befejezett bűncselekmény elkövetési magatartásaként határozza meg.

A bűncselekmény elkövetési magatartásai két fordulatban kerülnek meghatározásra. Az a) pont szerinti fordulat elkövetési magatartásai a jelszó vagy számítástechnikai program készítése, átadása, hozzáférhetővé tétele, megszerzése vagy forgalomba hozatala. A b) pont szerinti fordulat elkövetési magatartása a jelszó vagy számítástechnikai program készítésére vonatkozó szerzési ismeret másnak a rendelkezésére bocsátása.

Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás

A Btk.-ban nóvumként jelent meg már külön tényállásként az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Btk. 375. §), a vagyon elleni bűncselekmények között, amelyet a Btk. miniszteri indokolása az eltérő jogtárgy védelemmel magyarázott. E szerint az információs rendszer felhasználásával elkövetett, kárt okozó csalások elsősorban vagyoni érdekeket sértő cselekmények, illetve ezek a csalásszerű magatartások azért kerültek a csalástól eltérő önálló tényállásba, mert hiányzik belőlük a klasszikus értelemben vett tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás.²⁸

A Btk. 375. § (1) bekezdésében szabályozott károkozó adatvisszaélési alakzat szerint, aki jogtalan hasznoszerzés végett információs rendszerbe adatot bevisz, az abban kezelt adatot megváltoztatja, törli, vagy hozzáférhetetlenné teszi, illetve egyéb művelet végzésével az információs rendszer működését befolyásolja, és ezzel kárt okoz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Jelen deliktum elkövetési magatartásai részben meg egyeznek a korábban az információs rendszer vagy adat elleni bűncselekménynél részletesen elemzett cselekményekkel, de kiegészül az adatbevitellel, valamint tágan az egyéb művelet végzését határozza meg. Azonban különbség, hogy ez már eredmény-bűncselekmény, ezért akkor tényállásszerű, ha az elkövető magatartását jogtalan hasznoszerzés céljából fejtí ki, amelynek ered-

²⁸ A Btk. javaslatának 375. §-ához fűzött indokolás.

ményeként kár²⁹ is bekövetkezik. Például jellemző, hogy az elkövető pénzügyi rendszerhez fér hozzá és a bankszámlaegyenleget vagy hitelkeretet manipulálja.³⁰ Az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalással okozott kár fogalma több kérdést is felvet. Amennyiben a cselekménnyel összefüggésben ténylegesen bekövetkezik az értékcsökkenés, abban az esetben egyszerűbb a helyzet, hiszen egyértelműen kárként értékelhetők például a tényleges befizetés nélkül jóváírt, vagy az egyik bankszámláról a másikkra jogosulatlanul átutalt pénzeszszegek.³¹ Azonban egyetértek *Hollán Miklós* álláspontjával, aki szerint ezen tényállásánál büntetőjogi jelentőséget kellene tulajdonítani az elmaradt haszonnak is, és ezért ez nem a kár, hanem a vagyoni hátrány fogalmán alapulna. Továbbá felhívja a figyelmet arra is, hogy az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásra is alkalmazni kellene a csalás tényállásához fűzött értelmező rendelkezést, amelynek értelmében kárnak kell tekinteni az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetett ellenértékét is. Ez azzal magyarázható, hogy lehetnek olyan esetek, amikor az illető a vagyonban okozott értékcsökkenés hiánya miatt nem felel ezen deliktumért. A hatályos szabályozás lényegében eltérő védelmet biztosít, hogy a cselekmény információs rendszerrel végzett műveletekkel vagy természetes személy megtévesztésével valósul-e meg. Ez pedig nem összeegyeztethető a Btk. javaslatának indokolása szerinti szándékkal, amely a két bűncselekmény közötti különbséget az elkövetési magatartásban és nem az eredményben ragadja meg.³²

A bűncselekmény célzatos, ezért csak egyenes szándékkal követhető el. A bűncselekmény eredménye, a kár bekövetkezése tekintetében azonban elegendő az eshetőleges szándék is. A jogtalan haszon megszerzése azonban nem szükséges, már a tényállás körén kívül esik. A cselekmény rendszerint a jogellenes informatikai manipuláció megkezdésével jut a kísérlet szakaszába, és a kár bekövetkezésével fejeződik be.³³

E körben fontos megemlíteni az új készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel kapcsolatos 2019/713. számú uniós irányelvet (a továbbiakban: 2019-es irányelv)³⁴, amelyben a 2013-as irányelvhez képest új elemként jelenik meg a virtuális fizetési eszközökkel (kriptoalutakkal) összefüggő elkövetés kiemelése

²⁹ A Btk. 459. § (1) bekezdésének 16. pontja értelmében: a kár e törvény eltérő rendelkezése hiányában a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés.

³⁰ Lásd ehhez Fővárosi Törvényszék B.687/2012/11. számú ítéletét!

³¹ Laczi B.: A számítógép és a büntetőjog. *Magyar Jog*, 2001/3., 137–152. o.

³² Hollán M.: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. *Magyar Jog*, 2019/4., 207–208. o.

³³ Szomora Zs.: XXXV. A vagyon elleni bűncselekmények. In: Karsai K. (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Complex Kiadó, Budapest, 2013, 788. o.

³⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/713 irányelve (2019. április 17.) a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel elkövetett csalás és a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök hamisítása elleni küzdelemről, valamint a 2001/413/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. HL L123/18, 2019.5.10.

az információs rendszerrel kapcsolatos csalás esetén. A 2019-es irányelv büntendőnek nyilvánítja ugyanis a jogellenes haszonszerzési célzatú, más személy számára jogellenes vagyoni veszteséget előidéző, pénz, pénzbeli érték vagy virtuális fizetési eszköz átutalásában vagy átutaltatásában megnyilvánuló cselekményeket, a meghatározott módszerek esetén. Ez megvalósulhat az információs rendszer működésének jogosulatlan akadályozásával, a működésébe való jogosulatlan beavatkozással, számítógépes adatok jogosulatlan bevitelével, módosításával, törlésével, továbbításával vagy hozzáférhetetlenné tételével.

Továbbá közös fogalom-meghatározásokat is nyújt, amelyeknek ki kell terjedniük a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök olyan új típusaira is, amelyek lehetővé teszik az elektronikus pénz és a virtuális fizetési eszközök átutalását. A 2. cikk a) pontja értelmében: „a készpénz-helyettesítő fizetési eszköz olyan immateriális vagy materiális védett készülék, tárgy vagy rögzített adat, vagy ezek kombinációja, ide nem értve a törvényes fizetőeszközöket, amely önállóan, illetve egy eljárás vagy eljárások alkalmazásával lehetővé teszi, hogy birtokosa vagy felhasználója pénzt vagy pénzbeli értéket utaljon át, többek között digitális csereeszközök révén”. Erre tekintettel büntetőjogi védelmet kizárólag az olyan fizetési eszközök kapnak, amelyek speciális védelmi jellemzőkkel vannak ellátva, tehát a 2. cikk b) pontja szerint az utánzással vagy csalárd felhasználással szemben, például tervezés, kódolás vagy aláírás útján védett készüléknek, tárgynak vagy rögzített adatnak minősülnek.

A hazai deliktum elkövetési magatartásai között az információs rendszernek az egyéb művelet végzésével való működésének befolyásolása jelenik meg, míg az irányelv az akadályozást és a beavatkozást tartalmazza. Az előbbi azonban úgy gondolom, hogy magába foglalja utóbbi kettőt és e körben módosítás nem szükséges. A Btk. a számítógépes adatok vonatkozásában az irányelv szerinti adatbevitelt, -megváltoztatást, -törlést, hozzáférhetetlenné tételt tartalmazza, de a jogosulatlan továbbítás új elem. Álláspontom szerint, különösen a pénzügyi utalásokra figyelemmel, az elkövetési magatartásoknak a továbbítással való bővítése indokoltá válhat.

A kibertbiztonságban a leggyengébb láncszem az ember. Az esetek döntő többségében ugyanis minden sikeres támadás mögött a sértetti közrehatás áll, és éppen ezért az elkövetők gyakran előnyben részesítik a *social engineering* támadásokat – mint például az adathalászatot (*phishing*) – a technikai jellegű megoldások alkalmazása helyett. A *phishing* tehát továbbra is népszerű módszer az érzékeny adatok – például jelszavak, bankkártyaszámok – megszerzésének, sőt gyakran arra is használják, hogy kártékony programokat juttassanak el a magánkézben lévő eszközökre, valamint vállalati rendszerekre. A botnetek képesek nagy mennyiségű személyes vagy egyéb titkos adatok megszerzésére. Általában jól ismert bankok, pénzintézetek – vagy cégek, szolgáltatók, sőt akár állami szervek – nevében küldenek e-mail üzeneteket, amelyekben azt kéri a felhasználótól, hogy lépjen be elektronikus úton fiókjába vagy a bankkártya adatait adja meg adategyeztetés céljából. A levél általában egy linket is tartalmaz, hogy az áldozat könnyebben eljuthasson a honlapra.

Azonban ez nem a bank vagy cég valódi weboldalára mutat, hanem egy ahhoz kísértetiesen hasonlító – esetleg kívülről nem is megkülönböztethető – álhonlapra, amely többnyire a botnet valamely tagján fut. Ez történhet még az ún. *pharming* adathalász módszerrel is, amely esetén ugyancsak egy csalárd módon felépített honlapot használ az elkövető az adatok megszerzésére, azonban ennél egy rosszindulatú szoftver vagy kémsoftver segítségével az eredeti lapról egy másik, hamisított weblapra téríti el a felhasználót. Ha a gyanútlan felhasználó ezeken keresztül bejelentkezik, akkor a felhasználói neve és jelszava máris az adathalászoknak az adatbázisába kerül. Ezt követően a megszerzett adatok birtokában belépnek a banki felhasználói fiókba és gyakran a bankszámlán található összegeket rövid időn belül más számlákra utalják tovább, akár pénzfutárok (*money mule*) közreműködésével (pl. a kiberbűncselekményből vagy csalásból származó pénz fogadására bankszámlát nyitnak, illetve onnan továbbutalnak). A bankkártya-adatok megadásával pedig az elkövetők már rendelkezhetnek is ezekkel.

Előbbi esetben, ha csak a belépési adatokat szerzik meg, akkor a már korábban részletesen vizsgált információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás 375. § (1) bekezdése szerinti károkozó adatvisszaélés alakzata valósul meg, míg az utóbbi két esetben az (5) bekezdésben szabályozott elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel való visszaélés alakzata, amely esetén az elkövető a jogosulatlanul megszerzett ilyen eszköz felhasználásával okoz kárt.

Másik módszer az ún. VoIP (*Voice over IP*), avagy *vishing-csalás*, amikor IP-alapú telefont, hangüzenetküldő eszközt használnak, és az elkövetők arra vesznek rá mást, hogy adja meg személyes, pénzügyi vagy biztonsági adatait, vagy utaljon pénzt nekik (pl. megkéri arra, hogy adategyeztetési célból közölje a bankkártya adatait, mert letiltották azt és újra aktiválni kell).

Az egyik legveszélyesebb támadási forma a célzott adathalászat, amely hasonló elgondolás mentén működik, mint a hagyományos formája, de azzal a különbséggel, hogy nem tömegesen kerülnek kiküldésre a levelek, hanem célirányosan, meghatározott korszámú személy részére. A levelet mind tartalmilag, mind formailag is úgy hozzák létre, hogy azoknak az egyedi vonásaik ne keltsenek gyanút. A támadást mindig megelőzi a kiszemelt célpontok tanulmányozása (pl. munkahelyüket, viselkedésüket, szervezeti struktúráját előzetesen felméri). Gyakran az elkövetők a cég vezetőjének adják ki magukat – innen a CEO-csalás elnevezés is – és a pénzügyekért felelős személynek (pl. pénzügyi kontrollernak vagy könyvelőnek) e-mailt küldenek, amelyben kéri, hogy egy sürgős banki tranzakciót hajtson végre. Ezt pedig követhetik további levelek vagy akár telefonhívások, amelyekben megerősítik a tranzakció iránti igényt úgy, hogy a felek magukat például megbízható üzleti partnernek vagy ügyvédnek mutatják be.³⁵ Az említett esetek mind a hagyományos értelemben vett, Btk. 373. §-a szerinti csalásnak minősülnek.

³⁵ Europol: *The Internet Organised Crime Assessment (IOCTA) 2016*. European Police Office, The Hague, 2016, 32. o.

Az informatikai környezetben elkövetett bűncselekmények esetén azt a fontos jogalkotási megfontolást is figyelembe kell venni, hogy ne kerüljön sor a tényállások duplikálására, hiszen szűkül azon bűncselekmények köre, amelyeket az információs rendszerek segítségével ne lehetne elkövetni. Például a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményt a közlekedési lámpákat vezérlő információs rendszerbe történő illetéktelen beavatkozással is el lehet követni. További példaként említhető az az eset, amikor az elkövető akár egy önvezető járművet is az elkövetés eszközeként használhat, amennyiben a hackertámadás során az önvezető járművet arra programozza be, hogy a sértettet megölje (pl. nagy sebességgel fálnak vezeti a járművet), akkor e magatartása büntetőjogi értelemben vett cselekménynek tekinthető ugyanúgy, mintha egy lőfegyverrel vagy szűrő-vágó eszközzel próbálna meg végezni vele.³⁶ Emellett az élet kioltására alkalmasak lehetnek a hadászati céllal kifejlesztett drónok is, amelyek már arcfelismerő szoftverrel rendelkeznek, így könnyedén beprogramozhatók arra, hogy a kiválasztott személyt megöljék. Az IoT eszközök is különböző jogsértő cselekményekhez szolgálhatnak eszközüül vagy éppen annak tárgyául is, mert általuk könnyedén lehet szenzitív adatokat gyűjteni a felhasználókról. Gondoljunk egy okosotthonra, amelyet ugyanúgy érhet támadás, mint bármely más informatikai eszközt, és ennek következtében az elkövető át tudja venni az irányítást felette és különböző parancsokat továbbíthat, ezáltal alkalmas lehet a sértett megfigyelésére vagy akár az otthonába történő be- vagy onnan kizárására.³⁷ Az autólöpés is új szintre lépett a technológiai újításoknak köszönhetően, mert már az sem példa nélküli, hogy nagy értékű autókat lopnak el úgy, hogy a kulcs nélküli indítórendszerük védelmét jeltovábbító eszközökkel kijátsszák.³⁸

³⁶ Ambrus I.: Az autonóm járművek és a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Mezei K. (szerk.): *A bűnügyi tudományok és az informatika*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont–PTE ÁJK, Budapest–Pécs, 2019, 10–11. o.

³⁷ Schjolberg, S.: *The history of cybercrime 1976–2014*. Cybercrime Research Institute, 2014, 148–149. o.

³⁸ <https://www.dailymail.co.uk/news/fb-5472209/How-thieves-steal-car-without-keys-The.html>

Szenvedélyes közlekedés

Bevezetés

Öt és fél év börtönbüntetésre ítélte a Pesti Központi Kerületi Bíróság szerdán, első fokon azt a nőt, aki még 2016 novemberében kokain hatása alatt halálra gázolt egy idős férfit a XIV. kerületben, majd segítségnyújtás nélkül elhagyott a helyszínről.¹

Egyre több az ilyen eset...

A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények egyik legmostohább, legkevesebbet vizsgált és elemzett területe a kábítószer hatása alatt történő gépjárművezetés. A jelenséget nehéz „megfogni”, habár tudjuk, hogy egyre elterjedtebb, mégis relatíve kevés ilyen eljárás indul. A bűncselekmény bizonyítása komoly nehézségekbe ütközik, emiatt nagy a látencia.

Több mint tíz évvel ezelőtt, 2006-ban, *Kábítószer-fogyasztás és gépjárművezetés* címmel vizsgálatot végeztem azzal a céllal, hogy megismerjem a kábítószer hatása alatt történt gépjárművezetésnek, illetve a szerhatás alatt történt közúti baleset okozásának a hazai jellemzőit.² Az idei évben lehetőségem nyílt arra, hogy „leporoljam” a fent említett kutatási eredményeket és 12 év távlatából újból megvizsgálhassam a jelenség alakulását. A 2018. évi vizsgálat célja ugyanaz volt, mint a 2006-ban végzetté, azzal kiegészítve, hogy összehasonlíthatóvá váltak a kutatások eredményei.³

2006-ban a kábítószerrel befolyásolt állapotban történő gépjárművezetés bűncselekmény hazai elterjedtsége alatta maradt az Európai Unió tagállamainak többségében detektált eloszláshoz képest. Egyrészt azért, mert a hatóság kevésbé koncentrált a cselekmény felderítésére, másrészt meglehetősen körülményes volt a hatósági észlelés és bizonyítás, amelyet a jogszabályi környezet sem igyekezett elősegíteni.

Mintegy 10 évvel ezelőtt az Unió „rég” 15 tagállamának többsége a jelenség kezelése kapcsán megváltoztatta a jogszabályokat. Általában szélesebb ellenőrzési jogkört kaptak a rendőrök, és a bizonyítási nehézségek miatt igyekeztek

* Ritter I., tudományos munkatárs, OKRI

¹ <https://jogaszvilag.hu/cimke/bodult-allapotban-elkovetett-jarmuvezetes/>

² Akkor 6 év (1999–2005) ügyiratait vizsgáltam és elemeztem; azonban a vizsgált időszakban mindössze 53 eset fordult elő.

³ Teljes, országos mintán dolgoztam fel a 2016-ban lezárt és az ENYÜBS-ben regisztrált bódult állapotú járművezetés bűncselekményt elkövetők ügyiratát – függetlenül attól, hogy időközben lezárult-e az ügy vagy még folyamatban volt.

közérthetőbbé tenni a szabályozást (akár a vizsgált metabolizmusok kapcsán mennyiségi határok szerinti szankcionálást életbe léptetni), továbbá az elkövetőkkel szemben olyan intézkedéseket alkalmazni, amelyekkel azok egy része hosszabb időre kizárhatóvá vált a járművezetők köréből.

Akkoriban a hazai jogszabályok és a vonatkozó rendeletek, habár alapjában hasonlítottak az Unió tagállamaiban alkalmazott rendelkezésekhez, de nem voltak elég életszerűek. Éppen azoktól a lehetőségektől fosztották meg a rendőroket, amelyekkel növelni tudták volna a felderítést: nem alkalmazhattak véletlenszerű tesztelést, nem álltak rendelkezésre megfelelő technikai eszközök, amelyek segítségével eredményesebben felléphettek volna.⁴

Habár azóta javult a helyzet a felderítés technikai feltételeit illetően, azonban a drogpiacon változása olyan szubsztanciák elterjedését hozta magával, amelyek esetében újabb problémák merültek fel az észlelés és a befolyásoltság kétséget kizáró bizonyításával kapcsolatban.

De ki is az a bódult gépjárművezető és mi is az a bódult állapotban elkövetett járművezetés?

Büntetőjogi értelemben, hazánkban az, „aki a szeszes ital fogyasztásából származó alkohol kivételével vezetési képességre hátrányosan ható szer befolysása alatt vasúti vagy légi járművet, gépi meghajtású úszólétesítményt vagy közúton, illetve közforgalom elől el nem zárt magánúton gépi meghajtású járművet vezet...” [2012. évi C. törvény 237. § (1) bekezdés].

Ugyanakkor meglehetősen nehéz egy olyan kifejezéssel illetni a jelenséget, ami globálisan mindenki számára ugyanazt jelenti. Hiszen egyes országokban a büntetőjogi tényállás megállapítása (és bizonyítása) szinte szemantikai és toxikológiai hadművelet, így a jogszabályokban is különféle kifejezéseket használnak a kábítószer, gyógyszer és/vagy alkoholon kívüli egyéb pszichoaktív anyag⁵ hatása alatt történő járművezetés vagy közlekedésibaleset-okozás jelenségének meg-

⁴ Az akkori hatályos szabályozás értelmében egyáltalán nem volt szüksége egy járőrnek semmiféle kábítószer-tesztre, ugyanis az a 19/2000. ORFK utasítás értelmében csak a rendőr orvosi szolgálatnál, vagy rosszabb esetben a kapitányságon volt alkalmazható. Úgy tűnt, az állomány nem volt felkészült a jelenség kezelésére és ezzel tisztában is voltak; emiatt számos esetben nem mertek intézkedni, hiányolták a képzést és a technikai segítséget.

⁵ A WHO definíciója szerint pszichoaktív anyagok azok a szubsztanciák, amelyek a szervezetbe jutva befolyásolják a mentális folyamatokat, például a kognitív, illetve az érzelmi funkciókat. Ez a kifejezés és az ezzel egyenértékű pszichotróp anyagok meghatározása a legsemlegesebb leíró jellegű kifejezés a jogi értelemben tiltott és a nem tiltott szubsztanciák egész osztályára. A „pszichoaktív” kifejezés nem feltétlenül jelenti, hogy az adott szubsztancia függőséget okoz; a mindennapi szóhasználatban azonban gyakran kimondatlanul a „kábítószer- vagy gyógyszerhasználatot” vagy „visszaélést” értik alatta. https://www.who.int/substance_abuse/terminology/psychoactive_substances/en/

határozására, úgymint „befolyásolt volt”, „hatása alatt állt”, „bódult állapotban volt”, „pszichoaktív szert fogyasztott” stb.

Az angol nyelvű szakirodalom hosszú ideig a „*drug impairment driving*” (kábitószertől vagy gyógyszerrel bizonytalanná vált vezetés) kifejezést használta; az amerikaiak előszeretettel alkalmazták a „*drugged driving*” (bódult állapotban történő járművezetés), az „*under influence of drug*” (kábitószer hatása alatt történő [járművezetés – R.I.]), valamint az „*affected*” (befolyásolt) kifejezéseket. Ugyanakkor napjainkban a nemzetközi jogszabályi környezetben egyre elterjedtebbé váltak azok a jogi terminusok és rövidítések, amelyek az alkoholt, a kábítószereket és a gyógyszereket egyetemlegesen pszichoaktív szerként kezelik, és nem az egyes szubsztanciákat, hanem a befolyásoltságot, illetve az intoxikációt mint egy magatartás eredményét jelölik meg, és amelyek ezeket az állapotokat vagy eredményeket bűncselekménynek vagy kihágásnak, szabálysértésnek minősítik.

Eszerint:

- *driving under the influence (DUI)* – befolyásoltság alatt történő gépjárművezetés; jellemzően ezt az alkohol hatása alatt történő gépjárművezetésre használják;
- *driving while impaired/driving while intoxicated (DWI)* – intoxikált állapotban történő gépjárművezetés; ezt a kifejezést a kábítószer, az orvosi indikációval történő nyugtató- vagy altatószer, illetve ezek orvosi indikáció nélküli fogyasztása miatt intoxikált állapotban lévő gépjárművezetésre alkalmazzák;
- *operating while impaired vagy operating while ability impaired (OWI)* – járművezetésre való alkalmasság csökkenése vagy a járművezetéshez szükséges képességek csökkenése alatt történő gépjárművezetés (cselekvőképesség csökkenése);
- *operating a vehicle under alcohol or drugs (OVI)* – alkohol, kábítószer vagy gyógyszer hatása alatt történő járművezetés.

Mivel a bemutatásra kerülő kutatás célzottan a bódult – legitim és illegitim drogoktól és gyógyszerektől befolyásolt – állapotban történő járművezetés hazai jellemzőit tekintette vizsgálata tárgyának, így – jobb híján – ha gyógyszer vagy kábítószer volt az elkövetés tárgya, maradok a bódult állapotban történő járművezetés kifejezésnél.

A bódult állapotban elkövetett közlekedési bűncselekményeknek kriminológiai értelemben két fajtáját különböztethetjük meg:

- a *direkt* közlekedési bűncselekményeket, amely magát a bódult állapotban elkövetett járművezetés bűncselekményét foglalja magába, valamint
- az *indirekt* közlekedési bűncselekményeket, azaz a bódult állapotban elkövetett egyéb közlekedési bűncselekményeket (például a közúti veszélyeztetést, a közlekedési baleset okozását, a jármű tiltott átengedését stb.).

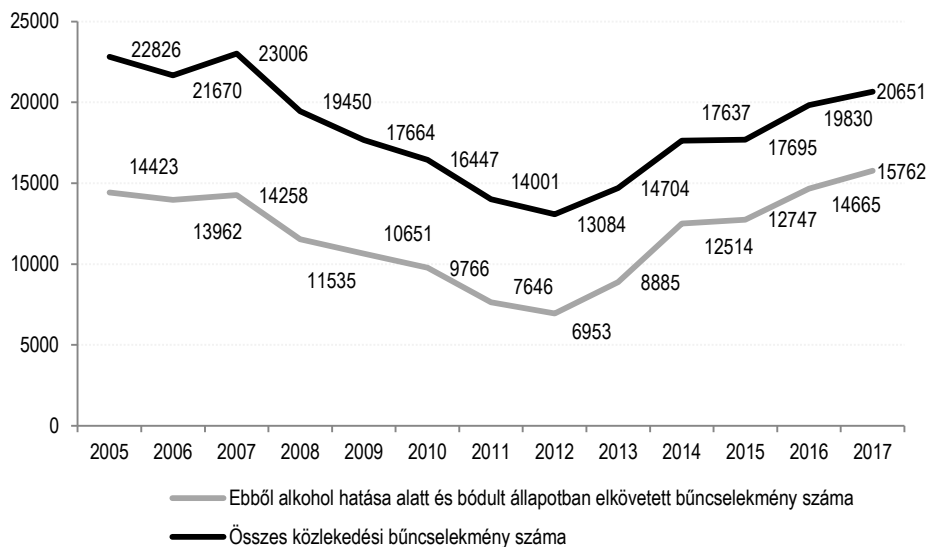
A bódult gépjárművezetés észlelési gyakoriságának alakulása a kriminálstatistikai adatok tükrében

A közlekedési bűncselekmények kriminális tevékenységnek minősülnek, hiszen az elkövetők megvalósítják a büntető törvénykönyv egyes tényállásait, ennek ellenére a társadalom többsége jellemzően nem tekint bűncselekményként ezekre a magatartásokra vagy cselekményekre, az elkövetőket pedig nem igazán minősíti bűnözőknek.

Habár a legtöbb közlekedési bűncselekmény vagy a közúti közlekedési szabálysértés nem vezet közúti balesethez, azonban a közlekedési balesetek jelentős része azért következik be, mert valamely közlekedésben részt vevő megsérti a hatályos rendelkezésekben foglaltakat.

1. számú ábra

A 2005 és 2017 között ismertté vált közlekedési bűncselekmények alakulása, illetve ezen belül a pszichoaktív anyagtól befolyásolt állapotban elkövetett közlekedési bűncselekmények előfordulási gyakorisága (N)

Hazánkban a közlekedési bűncselekmények több mint felében detektálható a járművezetők pszichoaktív szerhasználata (1. számú ábra). Ez a legtöbb esetben alkohol, de egyre gyakrabban találkozhatunk kábítószerekkel, új pszichoaktív anyagokkal és gyógyszerekkel is. A közlekedési balesetek oksági összefüggései alapján a gyorsjárat mellett a járművezetők pszichoaktív szertől való befolyásoltsága tekinthető az egyik kiemelt baleseti kockázati tényezőnek. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az ittas vagy bódult állapotban elkövetett

*járművezetés közlekedésbiztonsági ellenőrzés során történő hatósági észlelésnek, baleseti kockázatsökkentő vagy baleseti kockázatelimináló hatása van.*⁶

Az 1. számú ábra a 2005 és 2017 között ismertté vált/észlelt közlekedési bűncselekmények alakulását és azon belül a pszichoaktív anyagtól (tehát alkoholtól, gyógyszertől és kábítószertől is) befolyásolt állapotban elkövetett – közvetett és közvetlen – közlekedési bűncselekmények előfordulási gyakoriságát mutatja.

Az ábrán szembevetendő, hogy a két idősor illeszkedik egymáshoz, ami azt jelzi, hogy a hazai közlekedési bűncselekmények alakulását alapvetően a pszichoaktív állapotban elkövetett deliktumok határozzák meg. Ezek részesevé az összes ismertté vált közlekedési bűncselekményen belül az elmúlt három évben 70 százalék fölött volt, de az elmúlt tíz évben soha nem ment 50 százalék alá.

A bódult állapotban elkövetett közlekedési bűncselekmények esetszáma 2006 és 2013 között 130 és 164 ügy/év között alakult,⁷ 2014-től azonban folyamatos, erős intenzitású esetszám-emelkedés detektálható: 2014-ben 216, 2017-ben már 392 ilyen esetet észlelt a hatóság. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a bódult állapotban elkövetett halálos közúti baleset okozása bűncselekmény relatív alacsony éves (1–2 eset) esetszáma 2018-ban ismét elérte a vizsgált tíz év legmagasabb, 2008-ban mért értékét, az 5 esetet.

Nyilvánvalóan ezek a kriminálstatisztikai adatok csak a jéghegy csúcsát jelzik és sokkal inkább mutatói a hatóság közlekedésrendészeti aktivitásának, a közlekedésrendészeti észlelési mátrixnak mint a jelenség tényleges elterjedtségének, ugyanakkor mindenképpen figyelmet érdemel ez az elemszám-emelkedés, kiváltképp azért, mert 2013 és 2017 között, négy év alatt, két és félszeresére nőtt az ismertté vált járművezetés bódult állapotban bűncselekmények száma (144-ről 392-re).

Európai összehasonlító vizsgálatok és eredményeik a tárgykörben

Több összehasonlító vizsgálat is készült az elmúlt 15 évben a kábítószer-, illetve gyógyszer-fogyasztás és a gépjárművezetés kapcsolatáról. Ezek célja egyrészt a jelenség elterjedtségének mérésére, másrészt a befolyásoltág alatt okozott balesetek jellemzőinek feltárására irányult. Mindezek eredményei a 2006 és 2011 között zajló ún. DRIUD- (*Driving under the influence of drugs*,

⁶ Ritter I. – Tilki. K. – Garai R.: *A végleges hatályú járművezetéstől eltiltás előfordulásának gyakorisága a bírói gyakorlat alapján a közlekedési bűncselekmények miatt indult ügyekben.* Kutatási beszámoló. OKRI, Budapest, 2018

⁷ Kivéve 2009-et, amikor szokatlanul magas elemszámot detektálhattunk. Ennek pontos okát nem sikerült kideríteni (bizonyosan nem elírás), de valószínűsíthető, hogy egy kampányjellegű célzott gépjármű-ellenőrzés okán emelkedett a tárgyévben ennyire magasra a bódult állapotban elkövetett járművezetések számossága. Erre utal az ügyek mind időbeni, mind területi eloszlása.

alcohol and medicine – Kábítószer, alkohol és gyógyszer hatása alatt történő járművezetés) programban⁸ összegződtek. A DRIUD-program célja az volt, hogy új ismereteket szerezzen a pszichoaktív szerek által okozott befolyásolt-ság mértékéről és annak a közúti közlekedésbiztonságra gyakorolt hatásáról annak érdekében, hogy releváns információkat és hiteles adatokat szolgáltat-hasson a harmonizált, EU-szintű szabályozáshoz.

A program öt éven át futott, 17 uniós ország (köztük Magyarország), vala-mint Norvégia részvételével. A program végső célja az volt, hogy ellássa az Unió közlekedésbiztonságáért felelős döntéshozóit tudományos információk-kal és javaslatokkal a pszichoaktív szerek hatása alatt történő járművezetéssel kapcsolatban.

Az EMCDDA (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) 2014-ben, a DRIUD-program eredményeit is felhasználva és azokat további epidemi-ológiai vizsgálatokkal kiegészítve aktualizálta és tette naprakésszé a 2008-ban kiadott *Drug use, impaired driving and traffic accidents* (Kábítószer-fogyasztás, bódult gépjárművezetés és közlekedési balesetek) című tanulmánykötetét.⁹ Az experimentális vizsgálat¹⁰ eredményei szerint a kábítószer-fogyasztás befolyás-sal bír a vezetési teljesítményre vagy járművezetői képességekre. Néhánynak, de nem mindegyiknek, a hatása függ az elfogyasztott mennyiség mértékétől. A kannabisz-fogyasztás például ronthat, illetve legyengíthet néhány a vezetéshez szükséges kognitív és pszichomotorikus készséget. Ezzel szemben az MDMA befolyásoltság (3,4-methylenedioxymethylamphetamine) mind pozitív, mind pedig negatív hatást kifejthet a vezetési képességekre, miközben bizonyos szubsztanciák (pl. kannabisz) alkohollal történő együttes fogyasztása additív negatív hatást eredményezhet, más szerek (pl. kokain) pedig részben oldhatják, visszafordíthatják az alkohol okozta képességsökkenést. Az MDMA csökkent-heti az alkohol néhány, de nem minden vezetési képességre gyakorolt negatív hatását, másokat azonban éppen felerősíthet. Bármely kábítószer krónikus, rendszeres használata összefüggésbe hozható a kognitív és pszichomotorikus képességek csökkenésével, amely így a járművezetői képesség vagy teljesítmény csökkenését is eredményezi, még akkor is, ha az egyén éppen tiszta, azaz nem áll semmilyen szerhatás alatt.

Az experimentális vizsgálat eredményei azt is jelezték, hogy néhány orvosi indikációval, terápiás formában fogyasztott gyógyszer csökkenti a járműve-zetői képességeket. A benzodiazepinek például általánosságban negatívan hatnak a vezetési teljesítményre és készségekre, de néhány típusuk (függetlenül attól, hogy milyen hosszan hatnak) súlyosan korlátozza a vezetési képességeket, míg mások hatásai reggelre elmúlnak. Az elsőgenerációs antihisztaminok általános-ságban jóval szedatívabbak, mint egyes második generációsok, bár mindkét

⁸ <http://www.emcdda.europa.eu/publications/thematic-papers/druid>

⁹ <http://www.emcdda.europa.eu/publications/insights/2014/drugs-and-driving>

¹⁰ klinikai kísérleti vizsgálat

csoportban vannak kivételek. Az összes terápiás csoportban vannak azonban olyan anyagok, amelyek fogyasztása kevésbé vagy egyáltalán nem csökkenti a járművezetői képességeket. Ezeket kellene előnyben részesíteni azon személyek esetében, akik szeretnék gépjárművet vezetni.

Epidemiológiai vizsgálatok megerősítették a – fent említett – experimentális vizsgálat eredményeit. Eszerint a DRIUD-program úgy kalkulált, hogy átlagosan az Unióban gépjárművet vezetők 3,5 százalékának véréből lehet kimutatni az alkoholos befolyásoltságot ($>0,1$ g/l), 1,9 százalékánál a kábítószerhasználatot, 1,4 százalékánál a gyógyszerfogyasztás okozta bódult állapotot, 0,4 százalékánál az alkohol és kábítószer együttfogyasztást, további 0,4 százalékánál pedig különböző, nem listás droghasználatot. A DRIUD-program kutatói a (fatális, nyolc napon túl gyógyuló vagy személyi sérülés nélküli) közlekedési balesetek részesévé váltak mintáján vizsgálták a pszichoaktív szer-től való befolyásoltságot, és azt találták, hogy az alkoholtól való befolyásoltság elterjedtsége a mintában messze meghaladta más pszichoaktív anyagokét. Kábítószer-típusok vonatkozásában a kannabisz-származékok voltak az alkoholt követően a legelterjedtebbek, bár a benzodiazepin-származékok (jellemzően nyugtatók, altatók) bizonyos változók esetében magasabb arányban voltak detektálhatók, mint a kannabisz-származékok.

Statistikai adatok alapján az amfetamin- és a kannabisz-származékok, a benzodiazepinek, a heroin- és a kokainhasználat bizonyultak magas kockázati faktornak a közlekedésbaleset-okozás vonatkozásában, ugyanakkor a kockázati érték jelentősen növekszik, ha a fenti kábítószereket alkohollal vagy más pszichoaktív anyaggal együttfogyasztják.

A tanulmány konklúziója szerint az alkohol – ezen belül is a jelentős alkohol-koncentráció – kontrolljának továbbra is a megelőzési intézkedések középpontjában kell maradnia. Ugyanakkor a kábítószerek, illetve gyógyszer alkohollal történő együttfogyasztásának visszaszorítására a korábbinál jóval intenzívebb figyelmet kell fordítani, ugyanis nagyon jelentős baleseti kockázatot hordoz magában. A gépjárművezetők gyógyszerhasználatból eredő problémáit sokkal inkább az orvosok és a betegek megfelelő tájékoztatásával lehet visszaszorítani, mintsem a küszöbértékek meghatározásával.

Kutatási eredmények

A következőkben a 2018. évben, az Országos Kriminológiai Intézetben végzett vizsgálat legérdekesebb eredményeit mutatom be.

A kutatás legfigyelemreméltóbb eredménye a vényköteles gyógyszerektől (nyugtatóktól, altatóktól) befolyásolt állapotban történő járművezetés 2006-os vizsgálat során mért arányérték ötszörös növekedése volt, ami azt jelzi, hogy az ismertté vált járművezetés bódult állapotban bűncselekmény elkövetőinek körében egy a kábítószer-használókévtől szociodemográfiai jellemzőiben

eltérő csoport jelent meg. A tíz évvel ezelőtti vizsgálatban a nyugtató/altató hatása alatt gépjárművet vezetőik a mintába kerültek 5,7 százalékat képviselték, a kurrens vizsgálati mintában részesedésük elérte a 27 százalékot. A növekedés mértéke 500 százalék!

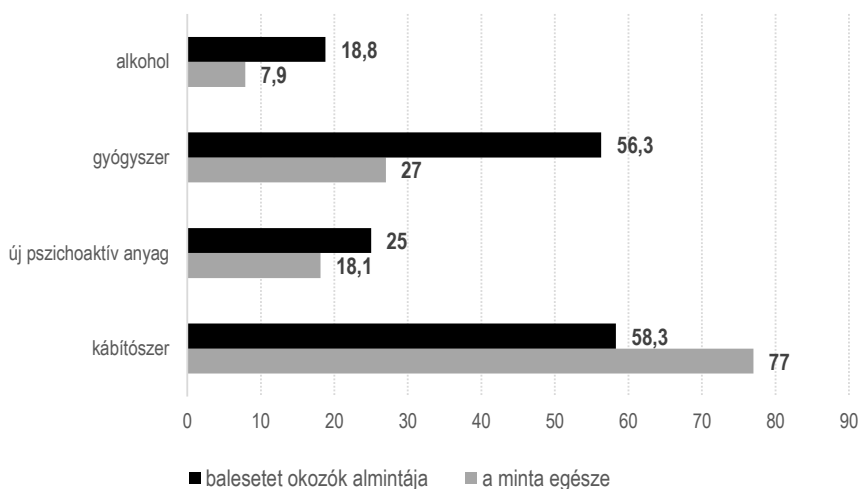
Szubsztancia-típus szerinti eloszlás

A mintába került esetekben összesen 74 féle pszichoaktív szert azonosítottak a toxikológus szakértők. Ebből az elkövetés idején 56 minősült kábítószernek vagy új pszichoaktív anyagnak, 17 pedig gyógyszerként forgalmazott szubsztancia volt. És természetesen külön pszichoaktív szertípust képviselt az alkohol is.

Előfordultak olyan esetek, ahol gyógyszer, illetve kábítószer vagy új pszichoaktív anyag fogyasztása mellett az alkoholfogyasztás is bizonyítható volt. Az esetek 50,3 százalékában egyféle szertípus volt detektálható az elkövetés idején, 32,3 százalék esetében kétféle, 17,4 százalékában pedig három- vagy többféle. A 2. számú ábra az elkövetők vérmintájából azonosítható pszichoaktív szertől való befolyásoltság szubsztancia-típus szerinti eloszlását mutatja a minta egészére vetítve, illetve a balesetet okozók almintáján (százalékban).

2. számú ábra

Az elkövetők vérmintájából azonosítható pszichoaktív szertől való befolyásoltság szubsztancia-típus szerinti eloszlása a minta egészére vetítve, illetve a balesetet okozók almintáján (%)

A mintába került esetek 77 százalékában volt bizonyítható, illetve a toxikológus szakértők által detektálható valamilyen az elkövetés idején kábítószernek minősülő anyag az elkövetők vérmintájában. Tehát a legtöbb bódult állapotban elkövetett járművezetés bűncselekményt valamilyen kábítószerrel követték el.

Ezután következtek a gyógyszerrel (minden *negyedik* ügy),¹¹ majd pedig az új pszichoaktív anyaggal (minden *hatodik* ügy) történő elkövetések. Figyelmet érdemel, hogy gyakorlatilag minden hatodik ügyben alkohol is szerepelt valamilyen kábítószer vagy gyógyszer mellett; legjellemzőbb a Xanax-alkohol és az amfetamin-alkohol együttes fogyasztása volt.

A balesetezők almintájába a valamilyen gyógyszer hatása alatt állók közel akkora arányban kerültek, mint a kábítószer hatása alatt járművet vezető. A teljes mintában mért arányértékhez képest közel 20 százalékkal kisebb volt a kábítószer-használók részaránya a balesetezők almintájában, miközben több mint kétszeresére nőtt a gyógyszertől befolyásolt állapotban járművet vezető aránya. Mindemellett pedig a mintába kerültek 87,5 százalékának ez volt az első hatáság által észlelt járművezetés bódult állapotban bűncselekménye!

Mindez azt jelzi, hogy míg a hatásági ellenőrzések során többségében a kábítószer hatása alatt járművet vezető elkövetők „akadnak fenn” a hatáság biztonsági hálóján, addig a bódult állapotban közúti balesetet okozók körében a kábítószer hatása alatt álló és a gyógyszertől befolyásolt állapotban lévő járművezetők aránya szinte ugyanakkora. Azaz a gyógyszer – többségében valamilyen nyugtató, altató, szorongásoldó – hatása alatt történő járművezetés jellemzően csak akkor kerül észlelésre, ha baleset történik. Ez pedig nyilvánvalóan a jéghegy csúcsa. Az enyhe fokú gyógyszeres befolyásoltság észlelése rendkívül nehéz, hiszen nincs alkoholos lehelet és sokszor szinte semmi nem utal arra, hogy az ellenőrzés alá vont járművezető vezetési képességére hátrányosan ható szer hatása alatt áll. Így közúti drogtesztre sem kerül sor, amely alkalmas lenne egyébként a benzodiazepin-fogyasztás jelzésére is.

A 2006. évi vizsgálat eredményei szerint a vizsgált elkövetők több mint felének (50,9%) biológiai mintájából kimutatható volt kannabisz-származék, 22,6 százalékuknál Ecstasy, 20,8 százalékuknál heroin, 17 százalékuknál Speed, 11,3 százalékuknál kokain és 5,7 százalékuknál gyógyszer (jellemzően nyugtatók, illetve altatók) fogyasztása.

Ezzel szemben, több mint 10 évvel később, habár még mindig a kannabisz-származékok voltak a legelterjedtebbek, és az amfetamin-származékok a második leggyakrabban előforduló szubsztanciák – heroinnal csak egy esetben találkoztam –, a harmadik helyre pedig „feljöttek” a gyógyszerek. Ezt követi a kokain, a pentedron, majd ezeknél jóval kisebb részarányban a különböző egyéb kábítószerek, a pszichotróp, illetve új pszichoaktív anyagok.

Az észlelt, járművezetői képességekre hátrányosan ható gyógyszer hatása alatti járművezetés részarányának ilyen jelentős növekedése azt jelzi, hogy egyre többen ülnek ilyen állapotban gépjárműbe, emiatt kiemelt figyelmet kell

¹¹ Az alábbi gyógyszerek voltak érintettek: Rivotril, Xanax, Stilnox, Zandex, Frontin, Zolpidem, Ben-u-ron, Gerodorm, Midazolam, Quetiapin, Sildenafil, Tiapridal, Thiopental, Lidokain, Tegretol, Doforin.

fordítani ennek visszaszorítására, valamint a gépjármű-ellenőrzések során ezek kontrolljára is!

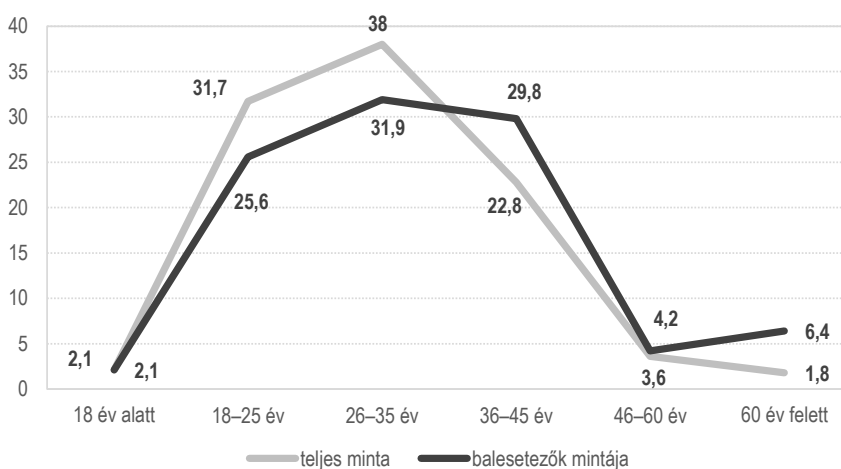
A balesetezők almintáján a biológiai mintából kimutatott vegyületek eloszlása eltér a teljes mintán mérttől. Az előfordulási gyakoriság alapján a sorrendiség a következőképpen alakult: gyógyszerek(!), amfetamin-származékok, pentedron. A gyógyszerek közül az aprazolam hatóanyagú Xanax került a leggyakrabban kimutatásra, ezt követte a clonazepam hatóanyagot tartalmazó Rivotril.

Szükséges hangsúlyozni, hogy a Xanax és a Rivotril előfordulási gyakorisága jelentősen meghaladja az összes többi gyógyszer elemszámát. Az összes gyógyszeren belül a Xanax az esetek 43 százalékában fordult elő, Rivotril pedig 21 százalékban. Tehát ez a két szer volt jellemző a gyógyszer hatása alatti járművezetések mintegy kétharmadában. Ez pedig azt jelzi, hogy *fokozott figyelmet kellene fordítani ezeknek a szereknek a felírására, illetve szükséges lenne figyelemfelhívó módon feltüntetni a csomagoláson, hogy a gyógyszerfogyasztás a járművezető képességekre hátrányosan hat, így bizonyos esetekben hatása alatt járművet vezetni tilos. Kiemelten kellene foglalkozni azzal, hogy az orvosok, ha ilyen gyógyszert írnak fel, hívják fel erre a betegek figyelmét!*

Az elkövetők életkor szerinti eloszlása

A mintába kerültek több mint kétharmada 18 és 35 év között volt (70,1%), tehát a fiatal felnőttek voltak többségben az elkövetők között. Az átlagéletkor 30 év volt. A legfiatalabb elkövető 15, a legidősebb 74 éves volt.

3. számú ábra
A teljes mintán és a balesetezők almintáján mért életkor szerinti eloszlás (%)

A 2006-os vizsgálatban a mintába kerültek életkori eloszlása gyakorlatilag „leszűkült” a 25-30 éves korcsoportra, hiszen az elkövetők több mint 80 százaléka (81,2%) ebbe a kohorszba tartozott. Jelen mintában, ebbe a korcsoportba a mintába kerültek 30,5 százaléka, azaz kevesebb, mint egyharmada tartozott csak. Ez pedig azt jelzi, hogy ma már ez nemcsak a kábítószer-fogyasztó fiatalok „bűncselekménye”, illetve nemcsak fiatal felnőttek bódult állapotban elkövetett járművezetését képes észlelni a hatóság, hanem az idősebb, számos esetben gyógyszer hatása alatt álló egyénekét is. Mivel a gyógyszer hatása alatti járművezetések célzott ellenőrzése hazánkban nem jellemző, a hatósági észlelésre vagy baleset esetén vagy véletlenszerű gépjármű-ellenőrzés során és/vagy bejelentés alapján kerül sor, feltételeznünk kell a gyakoriság emelkedését: azt, hogy egyre többen vezetnek járművet olyan gyógyszer hatása alatt, amely hátrányos befolyásolja a járművezető-képességeket.

A 3. számú ábra jól szemlélteti, hogy a balesetező almintája valamivel „idősebb” volt, mint a teljes minta. A balesetezőknél a 18-35 évesek részesedése „mindössze” 57,5 százalék volt, szemben a teljes mintán mért 69,7 százalékos arányértékkel. Ellenben magasabb értéket mértem a 35 év felettiek körében: a balesetező almintájában ez a kohorsz 40,4 százalékkal képviseltette magát, a teljes mintán pedig csak 28,2 százalékkal. A balesetező almintáján az átlagéletkor 34 év volt.

Pszichoaktív szer-használati minták

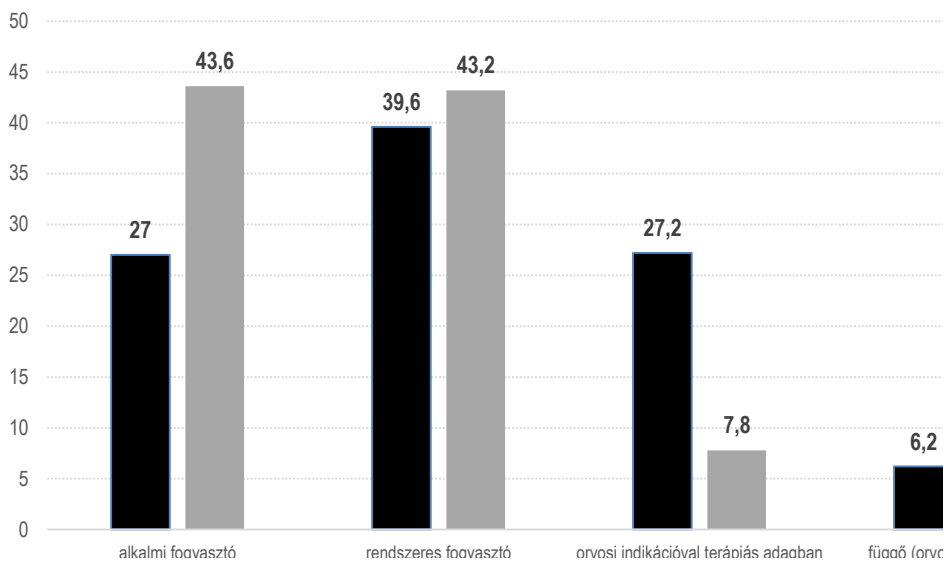
A pszichoaktív szerhasználat intenzitása alapján a mintába kerültek az alábbi csoportokba voltak sorolhatók: *alkalmi szerhasználók, rendszeres fogyasztók, függők és orvosi indikációval fogyasztók.*¹²

A 4. számú ábra jól szemlélteti az általános eloszlást: az alkalmi és a rendszeres pszichoaktív szerhasználók aránya közel azonos arányértéket képvisel. A balesetező almintáján valamivel alacsonyabb volt a rendszeres szerhasználók aránya, mint a teljes mintán, jóval kisebb arányértéket mértem azonban az alkalmi fogyasztók viszonylatában (27% vs. 43,6%), ugyanakkor az *orvosi indikációval fogyasztók* részesedése közel négyszerese volt a teljes mintán mért arányértéknek (27,2% vs. 7,8%).

¹² *Alkalmi szerhasználónak* tekintettem azokat, akik a vallomásukban azt mondták, hogy „alkalmanként”, „alkalmi jelleggel”, „csak buliban”, „csak ha ideges vagyok”, „néha” fogyasztanak valamilyen pszichoaktív anyagot (kábitószert, pszichotróp vagy új pszichoaktív anyagot, alkoholt, gyógyszert). *Rendszeres fogyasztóknak* minősültek azok, akik a „gyakran”, „havonta/hetente többször”, „szoktam” kifejezéseket használták, illetve azok, akik ellen korábban már indult eljárás alkohol vagy kábítószerrel összefüggő bűncselekmény miatt. *Függőnek* tekintettem a szakorvos által függőnek minősített elkövetőket (köztük három gyógyszer- és két alkoholfüggőt), valamint *orvosi indikációval fogyasztóknak* azokat a delikveneket, akik maguktól semmilyen szert nem használnak, kizárólag orvosi indikáció alapján és terápiás adagban fogyasztottak gyógyszert a cselekményük észlelésének idején.

4. számú ábra

A mintába és a balesetezők almintájába kerültek eloszlása
a pszichoaktív szerhasználat intenzitása alapján (%)

Ez pedig azt jelzi, hogy a balesetezők körében, még ha befolyásoltság bizonyított is volt, a pszichoaktív szerhasználat intenzitása kisebb volt, és jóval több volt közülük a „tisztá”, pszichoaktív szert csak orvosi indikációval használó elkövető.

Bizonyítékok és a bizonyítás

A járművezetés bódult, illetve ittas állapotban bűncselekmények esetén a hatóság feladata az észlelésen túl annak bizonyítása, hogy a járművezetés idején a delikvens járművezetési képességeire hátrányosan ható szer befolyása, azaz pszichoaktív szer hatása alatt állt.

Ez a látszólag egyszerűnek tűnő, részben a biológiai minták elemzésén alapuló bizonyítás azonban számos anomáliát rejt.

a) Szakértői kirendelés

Az első akadályt a szakértői kirendelés képezi. A szakértői kirendelést a rendőrség végzi, aki a kirendelő határozatban közli, hogy milyen bűncselekmény gyanúja áll fenn, milyen szakértőtől vár véleményt, továbbá megfogalmazza a szakértői vizsgálat tárgyát, illetve a szakértőhöz intézett kérdéseket. Itt két probléma merült fel a mintába került esetek kapcsán:

- a szakértői kirendelésben szerepeltetett bűncselekmény más típusú szakértői vizsgálatot indukál, mint amit a kirendelő szeretne; sok esetben a bódult állapotban elkövetett járművezetés mellett kábítószer-birtoklás is

szerepel. A hatóság a kábítószer-birtoklás gyanúját jelöli meg bűncselekménynek, amely esetben mást, illetve másként kell vizsgálnia a szakértőnek a mintát, ráadásul ebben az esetben a vizeletminta nem elégséges ahhoz, hogy a kábítószer hatása alatti járművezetés is megállapítható legyen (emiatt számos bódult állapotú járművezetési ügy „elveszik”, nem kerül bizonyításra);

- a megfogalmazott kérdések inadekvátak, vagy az arra adott válaszok nem támogatják a bizonyítást. Ez részben következik a nem megfelelő törvényi hivatkozásból, minősítésből, másrészt abból, hogy hiába van a rendőrség számítógépes rendszerében egy „legördülő lista” a „Szakértőnek az alábbi kérdésekre kell választ adnia” változónál, amelyből választhat az eljáró hatósági személy, nem ritka, hogy nem tudja, „melyik szakértő mire jó”, azaz melyik szakértő mire tud válaszolni. Nem volt ritka a mintába került esetekben, hogy a toxikológusok kapták a befolyásoltág megállapítására vonatkozó kérdéseket és csak akkor került sor orvos szakértő kirendelésére is, amikor a toxikológus szakértő jelezte, hogy ő nem illetékes annak eldöntésében és kihez szükséges ezekben az ügyekben fordulni.

De az orvos szakértők is kaptak érdekes kérdéseket:

„Az igazságügyi toxikológus szakértői vélemény szerint kimutatott kábítószerek mikor, hol és milyen mennyiségben kerülhettek XY szervezetébe?”

b) A pszichoaktív szer hatása alatti állapot megállapítása

A bódult állapotban történő járművezetés bizonyításának elsődleges eszközei a szakértői vélemények, amelyek az elkövetőtől levett vizelet vagy más testnedv vizsgálatán alapulnak. A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 24/C. §-a szerint „Ha a járművezetővel szemben alkoholfogyasztás, valamint a vezetési képességre hátrányosan ható egyéb szer fogyasztásának gyanúja egyaránt felmerül, az alkohol és a vezetési képességre hátrányosan ható egyéb szer vizsgálata érdekében is intézkedni kell.” Az intézkedés módját a 19/2000. (XI. 13.) ORFK utasítás 2. számú mellékletét képező – az Országos Igazságügyi Toxikológiai Intézet 1. számú módszertani levele a kábítószerek és pszichotróp hatású anyagok igazságügyi toxikológiai vizsgálatáról különböző humán testnedvekből, hatósági mintavételezése alapján – módszertani levél tartalmazza. Ebben a biológiai testnedvek mintavételezésének módját és szabványos formáját, továbbá az igazságügyi toxikológiai analízis követelményeit és a szakvéleményadással kapcsolatos további feladatokat részletezik.

A bódult állapotban történő járművezetés esetén a toxikológiai szakvéleményben foglaltak alapján az orvos szakértő feladata annak megállapítása, hogy valaki a hatósági észlelés időpontjában a járművezetési képességére hátrányosan ható szer befolyása alatt állt-e.

A hazai szakértői gyakorlat alapján addig számít valaki kábítószerrel befolyásolt állapotúnak, amíg *vérből* kimutatható valamilyen aktív hatóanyag. Hiszen a járművezetés bódult állapotban szakértői bizonyításakor azt kell megállapítani, hogy a vérben kimutatható-e kábítószer vagy kábítószer metabolit. Egy szakértő véleménye szerint

„[N]em a klinikai tünetek alapján lehet a bódult állapotot bizonyítani. A vérben kimutatott kábítószer vagy kábítószer metabolitok mennyiségi értéke nem irányadó. Szemben a véralkohol meghatározással kábítószeres esetében a bódult állapot foka nem adható meg, a vérben kimutatott kábítószer-mennyiségből visszaszámolni nem lehet. A bódult állapot eldöntendő kérdés. Nem irányadó az, hogy a tájékoztató drogtesztek mit mutatnak. Mindössze az releváns, hogy a vérből specifikus módszerrel kimutatható-e a kábítószer vagy annak metabolitja.”¹³

Ugyanakkor, amint arra egy másik szakértői vélemény is utal, különböző terápiás jelleggel alkalmazott gyógyszerek esetében sem lehet

„...a befolyásoltságra vonatkozóan nyilatkozni a túróképességekben egyénenként mutatkozó rendkívül nagy eltérések miatt”. Itt jegyzi meg a szakértő, hogy „a »befolyásoltság« szó már alkoholfogyasztás esetében sem használatos, ott is csak alkoholos állapotról beszélünk”¹⁴.

Különböző pszichoaktív anyagok szervezetben történő lebomlási tulajdonságai rendkívül eltérőek lehetnek. Amíg például, szakirodalmi adatok szerint, az amfetamin esetében a felezési idő 7-34 óra, a vérben a csúcskoncentráció 2-5 órán belül alakul ki és a vizeletből a fogyasztást követően 1-4 órával mutatható ki, amely 24-48 (legfeljebb 72) órán át fennáll.

Ezzel szemben a kokain esetén a felezési idő egy óra, a hatása a beviteltől számított legfeljebb 1-1,5 óráig tarthat, kimutathatósága vérből, azaz a biológiailag aktív metabolit jelenléte 5-6 órára tehető.

Nemzetközi tapasztalatok és a hazai gyakorlat szerint a marihuána (THC) esetén negatív klinikai tünetek mellett is megállapítható a biztonságos járművezetést károsan befolyásoló hatás, ha a THC vagy annak biológiai metabolitja 2 ng/ml vérkoncentrációt meghaladó mennyiségben kimutatható. Amfetamin és MDMA esetében is 50 ng/ml (esetenként 20 ng/ml) vérkoncentráció feletti értéknél jelenthető ki, hogy az adott személy kábítószerrel befolyásolt állapotban volt.

Hazánkban a jogszabály nem rendel egyes szerekhez a befolyásoltságot jelző ún. vérkoncentrációs (ng/ml) értékeket, nálunk az abszolút nulla tolerancia, „nullhipotézis” elve érvényesül. És amint az fent, az idézett szakértői véleményekben is olvasható volt, a befolyásoltság kritériuma, hogy pszichoaktív anyag jelenléte

¹³ Részlet a Nagykatái Rendőrkapitányság Közlekedésrendészeti Osztálya 13060/1829-37/2015. számú ügyben keletkezett orvos szakértői véleményből.

¹⁴ Részlet a Váci Rendőrkapitányság 13100/2145-19/2015. számú ügyben keletkezett orvos szakértői véleményből.

vagy annak biológiailag aktív metabolitja a vérből kimutatható legyen, annak mértéke indifferens a befolyásoltság megítélése szempontjából.

Ugyanakkor ehhez arra van szükség, hogy a biológiai mintavétel a hatósági észlelést követő minél rövidebb időn belül megtörténjen.

Európa számos országában a befolyásoltság véleményezése ma már valamilyen plazmakoncentrációs határértékhez kötött. Ezek a határértékek országonként változóak.

c) A szakértői vélemények értelmezése

Gondot okozott egyes helyeken, hogy a szakértői vélemények nem minden esetben fogalmazták meg a büntető törvénykönyv szövegét és mondták ki az elkövető bűnösségét, csak jelezték, hogy aktív metabolitot találtak és hogy az, orvos szakértői értelemben, elégséges a kábítószer hatása alatti vezetés kétséget kizáró bizonyításához. Emiatt volt, hogy az ügyészség utasította a rendőrséget, hogy pontosítsassa a szakvéleményt. A kérés a következőképpen lett megfogalmazva:

„...az, hogy vezetésre hátrányosan ható szer/szerek hatása alatt vezette a gépjárművet, megfelel-e a Btk. 237. § (1) bekezdésbe ütköző bódult állapotban elkövetett járművezetés vétsége megállapításához szükséges – a vezetési képességekre hátrányosan ható szer/szerek befolyása alatti állapotának. Kérem állást foglalni!”

Ebben az esetben a szakértő a következőt válaszolta:

„a szakértői vélemény értelmezése a felhasználók (rendőrség, ügyészség, bíróság) feladata”.

Azt gondolom, ez azzal függhet össze, hogy a kábítószeres esetekben az igazságügyi vegyészszakértők nagyon pontos, jogszabályi hivatkozásokkal alátámasztott, a későbbi kérdéseket és vizsgálatokat megelőzendő, ugyanakkor talán túlterjeszkedő szakértői véleményeket adnak. Így sokszor a jogalkalmazó feladatát is elvégzik, amikor nem csak azt jelzik, milyen kábítószerrel vagy új pszichoaktív anyagot mutattak ki, de leírják azt is, hogy az melyik listán van, minek minősül, és nem ritkán azt is, hogy mióta tilalmazott szubsztancia. A jogalkalmazók pedig ezt nem kifogásolják, pedig itt a tény- és jogkérdések keveredéséről van szó.

Összefoglalás

A közlekedési bűncselekmények és/vagy szabálysértések számos esetben hozzájárulnak súlyos következményekkel járó közlekedési balesetek előfordulásához, illetve ilyen cselekmények maguk is annak minősülnek.

Uniós adatok szerint 2016-ban a közúti közlekedési balesetek voltak az ötödik leggyakoribb halálokok Európában. Durván százezer emberből hatan az Európai

Unió közútjain veszítették életüket. Az elmúlt húsz évben a fatális kimenetelű közúti közlekedési balesetek száma csökkenő tendenciát mutat.¹⁵

A nemzetközi trenddel összhangban Magyarországon is csökkent a halálos kimenetelű közúti közlekedési balesetek száma az elmúlt húsz évben. Ugyanakkor az utóbbi években a csökkenés üteme lelassult, az esetszám gyakorlatilag stagnál. 2018-ban 567-en veszítették életüket magyar utakon.¹⁶ Habár még mindig vezető baleseti kockázati tényező a gyorsjárat, illetve az alkohol hatása alatt történő járművezetés, de, amint azt jelen kutatási eredmények is mutatják, az egyéb pszichoaktív szertől (kábitószertől, új pszichoaktív szertől, gyógyszertől) befolyásolt állapotban történő járművezetést erős intenzitással növekvő kockázati tényezőként kell számon tartani.

Már csak azért is, mert napjainkban az unió tagállamainak egyik legkomolyabb kihívása a lakosság „előregedése”, azaz a csökkenő születésszám és a nyugdíjas korú népesség emelkedő száma és nemzeteken belüli aránya. Az életminőség-javulás következtében az életkor kitolódott és az idősebb (65 éven felüli) korosztály is egyre aktívabb életet él. Így nem meglepő, hogy a gépjármű-használat elterjedtsége, a gépjárművek számának folyamatos növekedése az utakon, a 65 éven felüli korosztály számosságának emelkedésével azt eredményezi, hogy napjainkban a járművezetők körében is jelentősen megnőtt az idősebb korúak részaránya. Az életkor előrehaladtával pedig összességében a gyógyszerfogyasztás gyakorisága is emelkedik. Éppen ezért nem meglepő, hogy megfelelő információk hiányában vagy negligálva azokat, egyre többen ülnek be járművezetésre hátrányosan ható szubsztancia fogyasztását követően gépjárműbe. Jelen kutatás eredményei csak a „jéghegy csúcsát” érintik, hiszen a járművezetés bódult állapotban bűncselekmény esetében rendkívül nagy a látencia, ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok azt jelzik, hogy a vényköteles, elsősorban nyugtató, altató, szorongásoldó gyógyszerek, illetve egyéb orvosi indikációval szedett, járművezetői képességekre hátrányosan ható medicinák hatása alatti járművezetés elterjedtsége és baleseti kockázati szerepe a jövőben tovább fog emelkedni. A kutatás legfontosabb eredménye a vényköteles gyógyszerek alatti járművezetés arányértékének ötszörös növekedése, ami azt is jelzi, hogy az ismertté vált járművezetés bódult állapotban bűncselekmény elkövetőinek körében egy a kábítószer-használókétól szociodemográfiai jellemzőiben eltérő csoport jelent meg. A kábítószer-birtoklókkal, illetve kábítószer hatása alatt járművet vezetőikkel szemben összességében hátrányosabb társadalmi státuszú és idősebb egyének alkotta populációnak egyre jelentősebb a részesedése a járművezetés bódult állapotban bűncselekmény elkövetőinek körében, ami kihat ezen elkövetői kör szociodemográfiai jellemzőinek általános alakulására is. Ez pedig az iskolai végzettség, a foglal-

¹⁵ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20171119-1?inheritRedirect=true>

¹⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ods002.html

kozás, a koreloszlás vagy a kriminális előélet, de a kor a nem szerinti eloszlásban is megnyilvánul.

A jelenség elterjedtsége és a hatósági észlelés gyakorisága nem korrelál egymással, ahogy nem korrelál a direkt kábítószer-bűncselekmények és a bódult állapotban elkövetett járművezetés bűncselekmények felderítésének területi eloszlása sem. Ennek oka, hogy egyrészt a felderítést, hatósági észlelést különböző szervek végzik, másrészt pedig, hogy a felderítés többségében nem célzott, tervezett akció, hanem „ad hoc” jellegű, véletlenszerű igazoltatás eredménye vagy látható szabálysértés, esetleg baleset következménye.

Mindezek az adatok arra engednek következtetni, hogy a pszichoaktív szertől befolyásolt állapotban történő járművezetés elterjedtsége messze túlmutat a hatóság által észlelt eseteken. Rendkívül magas a látencia és a pusztán kampányszerű közúti ellenőrzések és a jogi szabályozás nem elégséges a jelenség visszaszorítására. Az észlelési gyakoriság intenzív emelkedése mint indikátor azt jelezheti, hogy a pszichoaktív szertől befolyásolt állapotban történő járművezetés elterjedtsége a népességen belül is növekszik, de egyidejűleg azt is, hogy a rendőrség közlekedésrendészeti ellenőrzései egyre célzottabban érintik a kockázati területeket. Összehangolt, szakpolitikákat egyesítő multidiszciplináris, primer prevenciókra lenne szükség ahhoz, hogy a jelenséget visszaszoríthassuk, vagy legalább szinten tarthassuk.

FÓRUM

Az Ügyészek Lapja új rovatot szentel
a doktorandusz hallgatók tanulmányainak.
E számban három cikket közlünk.